

МЕСЦА БЕЛАРУСКАЙ МЕНШАСЦІ Ў НЕКАТОРЫХ САЦЫЯЛЬНА- ЭКАНАМІЧНЫХ ПРАЦЭСАХ І РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ

Сяргей Фядзечка

Пінск, Беларусь

Сацыяльна-эканамічнае жыццё беларускай меншасці на тэрыторыі міжваеннай Польшы развівалася без выразнага цэнтру. Аграрная палітыка выразна працягвала буржызныя рэформы землеўладання ў Расійскай Імперыі.

Ключавыя словы: *Польша, Заходняя Беларусь, аграрная палітыка, грамадскія арганізацыі, Войска польскае*

Пераважная большасць беларусаў была сялянамі, галоўнай крыніцай існавання якіх была праца на зямлі. Толькі 7 % жыло з наёмнай працы. У гарадах жыло ў 40 разоў меней беларусаў, чым у вёсцы. Узровень іх нацыянальнай свядомасці быў надзвычай нізкі. Для большасці беларусаў нацыянальнасць вызначалася па веравызнанню. Сваю мову часта называлі “тутэйшай” [1, с. 191].

У аграрнай структуры вёскі дамінавала сканцэнтраваная ў польскіх руках буйная зямельная ўласнасць. З 4859 маёнткаў плошчай больш чым 50 га ў Навагрудскім, Палескім ваяводствах і Дзісенскім, Дунавіцкім і Вілейскім паветах у 1921 г. 3824, або 83,2 %, належалі палякам (1 млн. 960,8 тыс. га — 83 %). Сярэдняя велічыня ўладання асоб польскай нацыянальнасці складала каля 512 га. У беларускіх ваяводствах сярод уладальнікаў гаспадарак большых за 50 га было толькі 10,1 % беларусаў (462 маёнткі), якія валодалі 136,6 тыс. га (5,2 %) зямлі. Сярэдняя велічыня ўладання асоб беларускай нацыянальнасці складала каля 295 га. Разам з гэтым на 610 тыс. сялянскіх гаспадарак прыходзілася 4,3 млн. га (52 % усёй зямлі) [2, с. 63]. Сярэдняя велічыня ўладання сялян складала каля 7 га. Адсюль можна зрабіць вывад аб выразна нацыянальным характары землеўладання ў Заходняй Беларусі.

Узровень жыцця і атрымліваемыя даходы беларускай меншасці былі надзвычай нізкімі. Да гэтага прыводзіла не толькі недасканаласць сельскагаспадарчай вытворчасці, але і той факт, што вялікая частка ваяводстваў, заселеных беларусамі, была занятае лясамі (больш за 40 % тэрыторыі) і лугамі, няўдобицамі і балотамі [2].

Багата дзе панавала натуральная гаспадарка. Беларускія сяляне выраблялі саматужна большасць неабходных для жыцця прадуктаў, што прыводзіла да ізаляцыі іх ад рынку і абмяжоўвала карыстанне грашовымі сродкамі [2, с. 41].

Вышэй апісаныя факты, буйная доля памешчыцкіх латыфундый патрабавалі рэформы зямельнай уласнасці. Гэтая рэформа па сваёй сутнасці павінна была нагадваць вядомую сталыпінскую ці з'яўляцца яе працягам. Да 1939 г. у Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах у выніку дзяржаўнай і прыватнай парцэляцыі памешчыцкае землеўладанне скарацілася на 675,6 тыс. га, або на 16,5 %. Акрамя гэтага працягвалася (пасля сталыпінскай хутарызацыі) ліквідацыя церазпалосіцы — так званая камасацыя па ліпеньскаму закону 1923 года [2]. Усяго да 1939 г. у Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах былі пераведзены на хутары 259 тыс. сялянскіх гаспадарак (больш 40 %) [2, с. 70].

Пасля падпісання Рыжскага мірнага дагавора на Заходняй Беларусі пачалася парцэляцыя па закону 15 ліпеня 1920 г.. Агульны ход пераразмеркавання зямлі ўскладняўся эканамічнымі цяжкасцямі дробных гаспадарак і імкненнем мясцовых улад да палітычнага спакою. Так палескі ваявода ў тайным цыркуляры, які быў разасланы ўездным старатам, катэгарычна патрабаваў не даваць зямлі пад час парцэляцыі ўкраінцам, беларусам, рускім і яўрэям. Аднак такія патрабаванні рэалізаваць было практычна немагчыма. Патрэбна адзначыць, што агульны характар парцэляцыі быў на карысць беззямельных і малазямельных гаспадарак. Менавіта яны складалі 70-75 % усіх, хто скарыстаўся магчымасцю павелічэння надзелу зямлі.

Такім чынам аграрная рэформа спрыяла ліквідацыі рэшткаў прыгонніцкіх адносін, канцэнтрацыі сельскагаспадарчай вытворчасці, стварала далейшыя ўмовы для развіцця капіталістычных адносін у вёсцы. Умацавалася становішча сярэдніх зямельных уласнікаў, ажывіўся ўнутраны рынак. Неабходна падкрэсліць, што асноўныя палажэнні аграрнай палітыкі падцвердзілі ліберальна-буржуазны характар II Рэчы Паспалітай.

Школьны ўстаў 1926 г. забараняе адкрыццё школ з непольскай мовай навучання, калі ў дадзенай мясцовасці меншасць не складае 25 % насельніцтва гміны. У выпадку Палесся, калі 700 тыс. асоб прызналі роднай “тутэйшую” мову, гэта перашкодзіла стварэнню беларускіх і ўкраінскіх школ. З гэтай нагодай, хаця спіс і ахапіў усю тэрыторыю польскай дзяржавы, але канчаткова не вызначыў нацыянальную сітуацыю на ўсходніх землях. Успомнім, што да лічбы 1 млн 60 тыс. асоб па перапісу трэба дадаць 300 тыс беларускіх перасяленцаў і 380 тыс. так званых праваслаўных палякаў, што давала лічбу 1 млн 740 тыс. на 31 снежня 1922 г. Улічваючы натуральны прырост, атрымваем пад канец 1931 г. 2 092 900 – 2 140 900 асоб беларускай нацыянальнасці. З даваенных даследчыкаў нацыянальных стасункаў можна ўспомніць Урбанскага, Крысінскага і Зарэмбу. Урбанскі ўстанавіў колькасць беларусаў у 1,5 млн чалавек, з якіх 80 % належала да праваслаўнай царквы. Крысінскі таксама астанавіўся на лічбе 1,5 млн (у тым ліку 415 тыс. якія

карысталіся “тутэйшай” мовай). Найдакладнейшыя падлікі прыводзіў Зарэмба, аднак тычыліся яны толькі Навагрудскага ваяводства. Ён сцвярджаў, што беларуская моўная група было пераважна праваслаўнай і налічвала 389 тыс. чалавек (71,7 % агульнай колькасці праваслаўных) і ў нязначнай ступені – каталіцкай (24 тыс., 5,7 % агульнай колькасці католікаў). Што да другой групы, то не звяртаючы ўвагу на перапіс, ён павысіў яе колькасць да 55-65 тыс. Навогул у Навагрудскім ваяводстве павінна было быць 542 тыс беларусаў. Аднак паводна даных афіцыйнай статыстыкі колькасць беларусаў у Польшчы складала 1 млн. 500 тыс [3, с. 129, 164-165, 168].

Значнай перашкодай нармальнага функцыянавання нацыянальных інстытутаў была стыхійнасць паводзін сельскага насельніцтва. Адноўчы заявіў пра сябе, асобныя члены і ячэйкі не звярталіся за інструкцыямі да Акружных упраў, і нават не праяўлялі элементарнай актыўнасці. Гэта з’явілася неразуменнем таго, што пабудова нацыянальных інстытутаў патрабуе дасціпнай і рэгулярнай работы. “Славянскія меншасці, як звычайна, нічога не рабілі” – рэпліка, якую часта можна сустрэць у справах ваявод, стараст і камендантаў. Пасіўнасць, нежаданне працаваць сталі прычынай ліквідацыі дзесяткаў кружоў ТБШ. Так, прызначаны па жаданню мясцовых членаў кружка Я. Мініч адмовіўся выконваць свае абавязкі. Як следства, кружок астаўся без кіраўніка, а стараста звярнуўся да ваяводы з прапановай ліквідаваць кружок за парушэнне закона аб грамадскіх арганізацыях [4]. Падобныя паводзіны абумоўлівалі адносіны да беларусаў як да “слабейшай меншасці”. Прычына не ў тым, што ў беларусаў не было нацыянальных арганізацый ці сярод іх не было дзеяздольных асоб, а ў тым, што беларускія масы слаба падтрымоўвалі нацыянальныя інстытуты ці не падтрымоўвалі іх зусім.

Недахопам тых, хто працягваў працаваць у арганізацыях беларускага нацыянальнага руху было тое, што яны не валодалі дастатковым досведам і навыкамі вядзення справаводства. У рэдкіх выпадках чытальні ТБШ існавалі незарэгістраванымі. Члены падобных кружоў вымушаны былі несці адміністрацыйную адказнасць за парушэнне заканадаўства. Акрамя таго, у некаторых выпадках адсутнічала кніга даходаў і расходаў, ці не маглі растлумачыць адкуль у касе з’явіліся ці куды зніклі пэўныя сумы. Кнігі вяліся абыякава, не былі прашыты, адсутнічала нумарацыя, не падшываліся квітэнцы, адсутнічала пячаць [5]. Бібліятэкі не мелі каталогаў і т. п.

Сваеасаблівым паказчыкам удзелу беларусаў у жыцці польскай дзяржавы можа служыць іх удзел у Войску Польскім. Колькасць вайскоўцаў беларускага паходжання палкам адпавядала дэмаграфічнай сітуацыі ў ІІ Рэчы Паспалітай. Інакш кажучы, доля беларускіх вайскоўцаў вагалася каля лічбы 5–8 % як і доля беларусаў у дзяржаве (па афіцыйнай статыстыцы). У гэты ж час прыклады дэзерцірства з Войска Польскага дэманструюць цікавую акалічнасць. Схільнасць беларусаў да падобнага ўчынку значна меншая за іншыя нацыянальнасці як у абсалютных, так і ў адносных лічбах.

Нягледзячы на разнастайнасць поглядаў на месца беларусаў у польскай дзяржаве, перамагалі прыхільнікі жорсткай пазіцыі нацыянальнай асіміляцыі меншасцей. Знешнія фактары (падтрымка партызанскага руху з боку СССР, адсутнасць дыпламатычнай актыўнасці СССР па падтрымцы правоў нацыянальных меншасцей у Польшчы, недасканаласць версальскай сістэмы) не спрыялі вырашэнню нацыянальнага пытання на Заходняй Беларусі. У параўнанні з украінцамі беларусы больш пакутавалі ад вынікаў рыжскага дагавору. Украінцы яшчэ падчас Грамадзянскай вайны ажыццявілі лакальную спробу стварэння дзяржаўнасці на Заходняй Украіне, такім чынам прадэманстравалі палітычную дзеяздольнасць заходняй часткі сваёй суполкі. У адрозненне ад іх беларусы мелі па сутнасці адзіны цэнтр грамадска-палітычнага жыцця — у Мінску. Заканчэнне савецка-польскай вайны, падзеі слускага паўстання яшчэ раз гэта прадэманстравалі. Частка нацыянальнай эліты, якая апынулася ў межах польскай дзяржавы не была дастаткова самастойнай, у такой ступенні, як заходнеўкраінская.

1. Wabiszczewicz A., Sytuacja szkolnictwa białoruskiego na Białorusi Zachodniej w latach 1921-1939, [w:] Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś Zachodnia i Litwa Wschodnia) w latach 1939-1941: materiały z konferencji naukowej, Warszawa 24-26 listopada 1993, red. M. Giżejowska, T. Strzembosz, Warszawa 1995
2. Wielka własność rolna. Warszawa, 1925.
3. Zaremba J., Stosunki narodowościowe w województwie nowogródzkim z uwzględnieniem tła socjalnego, Warszawa 1939
4. ДАБВ, ф. 1, в. 9, с. 331, арк. 11.
5. ДАБВ, ф. 1, в. 9, с. 439, арк. 12.